

Anfallet på Nya Älvsborg i juli 1719

Tor S Backlund

År 1719 var ett svårt år i Sverige. Karl XII hade stupas i november 1719, och på högsta nivå gick som man säger, intrigspelet på högsta varv. Det gällde vem som skulle ha makten. Men riket var stabilt. I allt kaoset fungerade systemet och man gav inte upp.

Karl XII:s freds- och krigsplaner övergavs. Det gällde att få fred på bästa villkor.

Anfallskoalitioner mellan det framväxande kolonialimperiet i Ryssland, grannarna i söder och Danmark pressade på. Alla ville ha så mycket som möjligt av det sammanfallande storrikets kaka. Var och en av koalitionsbröderna hade emellertid inte heller så lätt. Alla hade de sina bekymmer.

Koalitionsplanen 1719 var att ansätta Sverige från både öster och väster.

Ryssland genomförde sin del genom att med en galärflotta härja i Roslagen. Om detta är mycket skrivet, och det är också omtalat i rikshistorien.

Mindre känt och omtalat i historien är anfallen i väster där Danmark-Norge agerade.

De danska planerna gick ut på att anfälla genom Bohuslän och besätta och hota Göteborg. Då skulle man i ett fredsslut kunna återta Bohuslän. Hade det lyckats, och förutsättningar fanns, så kanske vi 1940 haft tyskar i Backa, eller på Ramberget om man inte hade nöjt sig med 1658 års gränser.

En drivande kraft i Danmarks planer var scoutbynachten, d v s amiralen, Peter Tordenskjold, född och uppvuxen i Norge. Tidigt hade han visat sin driftighet. 1717 försökte han i en djärv framstöt

krossa Göteborgseskadern. Han var fruktad och beundrad, t o m av sina motståndare bl. a göteborgarna. I det fallet liknade uppfattningen om honom den som kom Rommel till del bland engelsmännen i Nordafrika under andra världskriget. Nu ivrade han för anfallsplanen. Till förfogande fanns på norsk sida över 20 000 man. I föreningen mellan flottan, som skulle kunna transportera 8 000 man, skulle man gå mot Göteborg.

Överheten nickade bifall, och man framrykte över gränsen, men man drev inte på. Det blev inte mer. Tordenskjold bad om 3000 man för att besätta Hisingen men fick det inte. Han var dock inte den som gav sig. Med de medel han disponerade över kämpade han vidare.

Första hindret var Carlstens fäste vid Marstrand.

Genom en skicklig kombination av militär aktivitet och psykologisk krigföring drev han kommendanten till kapitulation 15/ 1719.

Händelsen påminner mycket om Sveaborgs kapitulation nästan 100 år senare. Kommendanten halshöggs senare, efter krigsrätt i Göteborg.

Redan fyra dagar efter kapitulationen påbörjade Tordenskjolds flotta förflyttningen mot Göteborg. Det var ingen liten styrka. Från den 20 juli passerades Kalvsund, öster Öckerö, av följande enheter:

7 linjeskepp om 45 - 50 kanoner, s:a ungefär 320 st 15 cm kanoner (24 pund)

1 fregatt om ca 30 st 12 cm kanoner (12 pund)

4 st flytande batterier om 46 st 12-15 cm kanoner (12-24 pund)

Dessa batterier hade i regel även mörsare.

2 flotte-batterier, ett om 14 st 17 cm kanoner (36 pund), ett om 10 st 30+ -35 cm (1-200 pund mörsare)

3 galärer om 3-6 st 10-12 c m kanoner

4 mindre gallejor

I allt 23 stridsfartyg med ca 600 kanoner, ett 20 tal större mörsare och ett 40-tal handmörsare om ca 10 cm kaliber.

Härtill kom 60-80 underhållsfartyg med kulor, krut och mat.

Det var alltså en flotta som närmare 100 fartyg med över 6000 man ombord. Det var ingen dålig styrka. Vad man saknade var landstigningstrupper.

Hur var det i Göteborg?

Att man var orolig är ganska klart. Generalguvernör var generalen Rhenskjöld, känd som ledare av striden vid Poltava. Han hade efter fångutväxling återkommit till Sverige strax före Karl XII:s död. I modernt språkbruk var han vad militärbefälhavaren i Skövde nu är. Han gav direktiv till sina underbefälhavare och försökte samla vad som fanns i Bohuslän och Göteborg.

Den 20/7 var läget följande:

I Göteborg och de närmaste befästningarna fanns delar av Älvsborgs Regemente (I 15 Borås), delar av ett Sachsiskt regemente, varför garnisonen med borgerskapets egna styrkor tillsammans torde ha uppgått till över 5000 man. Stadens vallar var i hyfsat skick.

På Nya Älvsborg fanns två kompanier ur Älvsborgs regemente. Norra och Södra Kinds, samt ett sachiskt kompani. På fästet fanns med artilleripersonelen totalt ca 360 man. Kommandant var överstelöjtnanten vid Älvsborgs regemente, Johan Lillie. Hans hustru säges också vara där.

På Billingen (vid Nya Varvet) och Rya Nabbe (mittemot) fanns batterier. Mellan dessa var skepp försänkta. Batterier fanns också vid Tångudden (Carolibatteriet) och Käringberget.

På Hisingen låg regementsstaben och en bataljon ur Skaraborgs regemente (Skövde) vid Vijk och Torslanda.

Söder och norr om Göteborg fanns posteringar ur Smålands ryttare, Västgöta tremänningsregemente hade också kommit till området.

Men i flott- och fästningsstrider är det inte bara soldater det handlar om. Vilka kanoner fanns mot Tordenskjolds 600?

De svenska som hade möjlighet att verka mot hans skepp fanns på Nya Älvsborg, ett 80-tal varav ett 20-tal 17 cm och lika många 12-15 cm. Sannolikt hade man också 2 a 3 st 25-30 cm mörsare. På de andra batterierna, Käringberget, Carolibatteriet och på Billingen och Rya Nabbe fanns på vardera stället ett tiotal grova kanoner (12-17 cm), men det var egentligen endast Käringberget och Carolibatteriet som vid något tillfälle sköt något skott. Man kunde knappast skjuta på längre avstånd än en km, och så nära kom aldrig danskarna dessa platser.

Om man nu räknar bort de skepp som inte sattes in (5 linjeskepp), och endast räknar den ena sidans kanoner (en bredsida) så pekade i runt tal 240 kanonmynningar och ett 40-tal mörsare mot Nya Älvsborgs 80-tal eldrör, varav flera naturligtvis inte samtidigt kunde riktas mot fienden.

Nog hade fästningsbesättningen anledning att känna sig litet skakis.

Under den 21. (se bild 1) varpade sig belägringsfartygen fram till Aspholmarna och Knippelholmarna. Så fort de kom inom skotthåll öppnade fästningen eld. De danska fartygen öppnade eld framåt halv elvatiden på kvällen. Beskjutningen pågick hela natten, och fortsatte med få avbrott till den 24. På morgonen då över 7000 skott och granater hade avlossats. Det ger ett medeltal av 2-3 kulor eller granater i minuten. En del av dessa kulor sitter fortfarande fullt synliga kvar i fästningens torn, en i kyrksalen i tornet (se bild 2 och 3).

Den 22. Uppmanades fästningen två gånger att kapitulera. De insmickrade kapitulationsanbudet avvisades fränt.

Den 23. Var fästningen ganska illa tilltygad. Ett krutförråd hade flugit i luften, bastionerna mot fiendesidan var svårt raserade liksom tornets tredje våning, som aldrig återuppfördes, kommandantshuset och övriga byggnader hade i stort sett brunnit ned. Många soldater

var dödade och många kanoner var sönderskjutna. Besättningen slet med att flytta kanoner från obebyggda delar av fästningen till nya pjäsplatser och med att bygga stormhinder i uppkomna bräscher. Sova fick man aldrig. Fästningen var som danskarna skriver ganska tyst.

På kvällen den 23. Kom ett kraftigt åskväder, följt av regn. En stilla tanke till soldaterna utan regnkappor. Nu hade emellertid hänt en del.

Chefen för Skaraborgs regemente, Översten Stael von Holstein, hade i staden begärt att få låna ett par kanoner för att beskjuta fienden från Hisingen.

Nja det tyckte nu inte de ansvariga i staden. Fienden kunde ju ta dem om det gick illa.

Men Stael von Holstein gav sig inte. Han lovade att personligen ersätta pjäserna om de gick förlorade.

Han fick 4 fältpjäser (sannolikt 12 cm) och en 20 cm (40 pund) mörsare.

Natten till den 24 juli släpades dessa ut till Arendal på not så eländiga vägar, det var ju förresten en även åskväder. Von Holstein slet personligen med pjäserna eldande soldaterna så för dem var nu ingenting omöjligt. I ljusningen den 24. Juli öppnade skaraborgarna med artilleripersonalen eld från Arendalslandet på 3 -500 meters avstånd i ryggen på de danska fartygen runt Aspholmarna och öster - skären, e sistnämnda nu inbyggda Arendalshamnen. Denna eld i ryggen uthärdade inte danskarna utan drog sig not så snabbt undan. Tre svenska galärer hindrades av motvind att kunna effektivt verka, men hade nöjet att på Lilla Aspholmen kunna lägga beslag på 4 st 30 cm (100 pund) mörsare med ammunition. Dessa stod sedan en tid på vad som nu är Gustav Adolfs torg i Göteborg.

Striden var över, men inte blockaden. Danskarna låg kvar ännu en tid utanför Dynan och spärrade handeln på Göteborg.

Som i materielkrig och detta slag var antalet stupade inte så stort som i ett fältslag. På Nya Älvsborg uppgick förlusterna till 100 man, varav ca 30 döda. Det innebar bortåt 30 % förluster, vilket är en hög siffra. Danskarna uppgiva av Tordenskjold ha haft 40 döda och 90 sårade. En tredje del av förlusterna hade förorsakats av egna exploderande kanoner.

Kommendanten, älvsborgaren Johan Lilie, utnämndes till friherre. Stael von Holstein blev för sin avgörande insats också så småningom friherre.

Det finns mycket mer att berätta i denna dramatiska händelsekedja. En hel del ryms under det som H. M. Konungen anförde i sitt öppningstal vid invigningen av utställningen "Lejonet och kronan", "När man närmare studerar det förgångna märker man att det är mycket som inte är så olikt det vi ser även i vår tid". Denna dramatiska händelse inträffade inom det nuvarande Göteborgs hank och stör. Det är ganska typiskt för vår historielösa tid att den inte på något sätt uppmärksammas i den utställning om Göteborg under stormaktstiden "Lejonet och kronan, som pågick under 270-årsdagen av händelsen

Tor S Backlund

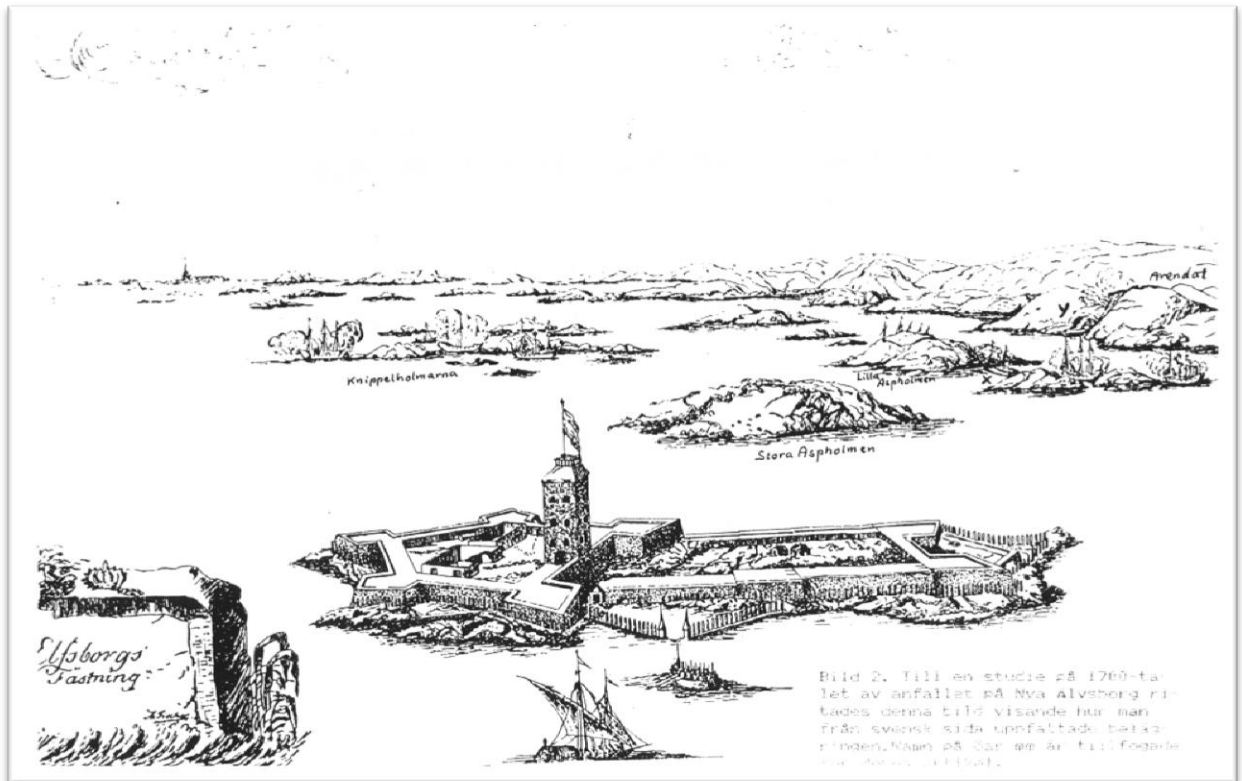
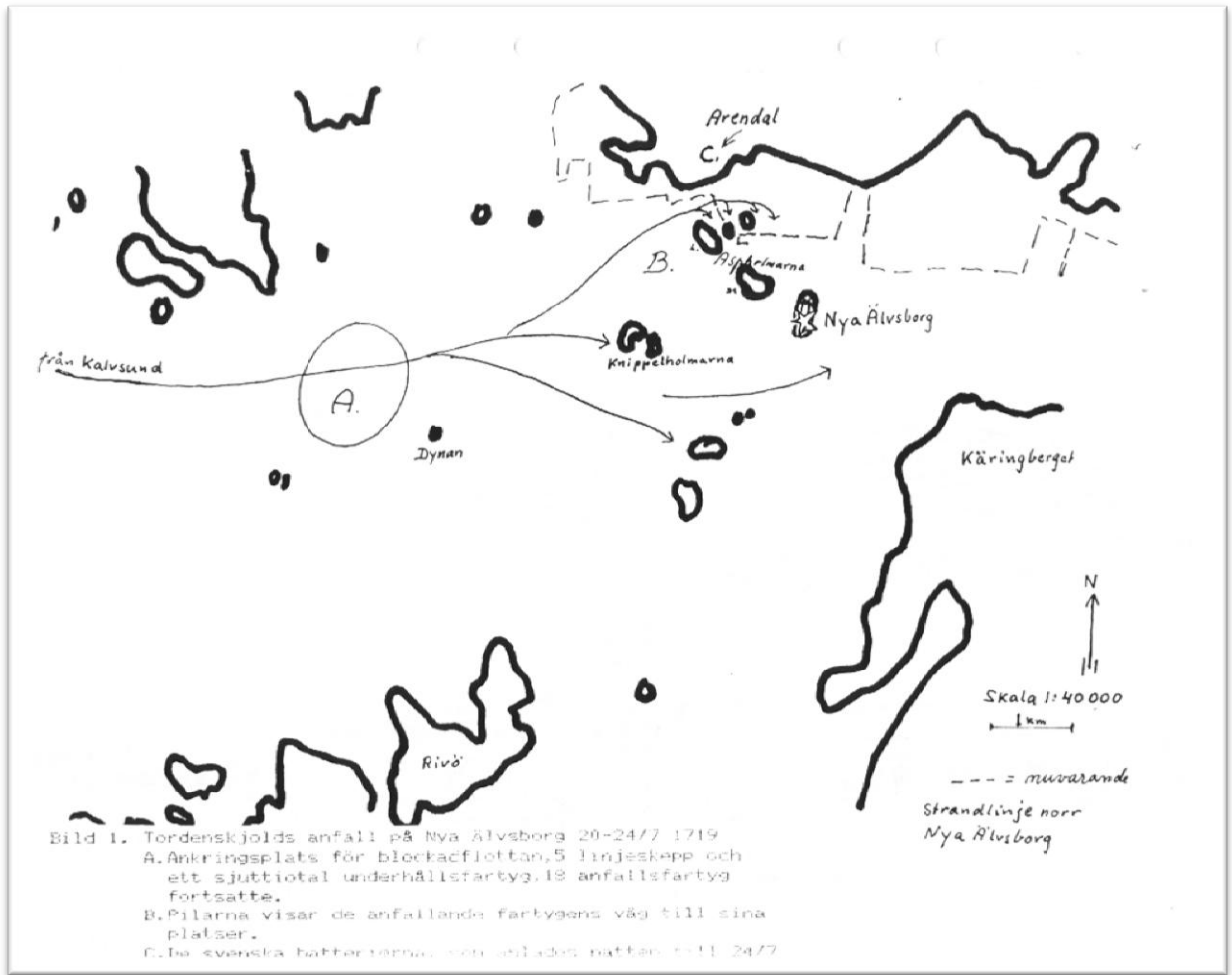

Bild 3. Beskjutningen av fästningen utfördes bl.a. av två flottbe-batterier. Det var en typ av flytande batteri med skrov av timmerstockar, dvs de var osänkbara. Bestyckningen kunde varieras. Ett alternativ var 14 st 17 cm kanoner (36 pundare), ett annat var 10 st mörssare av 30-35 cm kaliber (100-200 pund). Dessa sköt granater. De kunde inte med pjäserna ombord segla i öppen sjö, utan bogserades längre sträckor. Bestyckningen överfördes då på transportfartyg. De två vid Älvsborg, "Langemaren" och "Spydstagen" var bestyckade enligt ovan. De togs senare på hösten vid Gröta av svenskarna och inbogerades till Nya Varvet.

